

نسبت عوامل سازمانی - مدیریتی و فساد اداری - مالی در سازمان های دولتی

رضامرادی حقیقت^۱

حسن تیبانیان^۲

چکیده

ظهور فساد اداری، قدمتی به درازی جامعه‌ی بشری دارد و رابطه‌ی آن با توسعه‌ی نظام سیاسی، مستقیم است، تا جایی که پیدایش آن می‌تواند موجب اختلال در نظام سیاسی کشور گردد. در یک نظام اداری فاسد، کارمندان از موقعیت انحصاری خود در ارائه‌ی خدمات بهره می‌گیرند، و با شغل خود به تجارت می‌پردازند، که این امر علاوه بر آسیب زدن به توسعه، مانع رشد رقابت سالم و عدالت اجتماعی می‌شود.

بررسی ریشه‌های فساد اداری، ما را به دلایلی رهنمون می‌سازد که موجب محیطی است که در بستر آن عوامل انسانی جرأت می‌یابند تا به راحتی با سوء استفاده از موقعیت شغلی ایجاد شده، دست به اقداماتی بزنند که در پرتو آن، حقوق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهروندان، نقض، و یا حق مسلم فرد یا گروهی به آسانی پایمال یا به ناحق به دیگری واگذار شود. برخی از این دلایل را در ابهام مقررات قوانین و روش‌ها، کیفیت کار نظام دیوان‌سالاری، سطح دستمزدها در بخش دولتی، سیستم تنبیه و مجازات و نظارت‌های سازمانی می‌توان دید که با مطالعه‌ی دقیق و رفع آن، می‌توان امیدوار به اصلاح نظام اداری بود. با توجه به اهمیت وجود نظام اداری سالم و اثرات آن در توسعه‌ی کشور، نگارندگان این سطور، سعی دارند با استفاده از روش تحقیق تاریخی و توصیفی، به بررسی مفهوم فساد اداری، علل موجوده و آثار آن بپردازند تا اهمیت مبارزه با این پدیده‌ی شوم، هر چه بیشتر تبیین شود.

واژه‌های کلیدی: فساد اداری - مالی، سازمان‌های دولتی، عوامل مدیریتی و سازمانی،

تخلّفات اداری

۱- کارشناسی ارشد مدیریت، سربازرس اداره کل بازرسی استان سمنان.

۲- دانشجوی دکتری مدیریت دانشگاه سمنان، بازرس اداره کل بازرسی استان سمنان.

مقدمه

فساد اداری، پدیده‌ای نوین نیست، پیدایش و گسترش آن، قدمتی به اندازه‌ی تاریخ اجتماعات بشری و تاریخ سازمان‌ها و نهادها دارد. فساد از عوامل اصلی بازماندن نهادها و جوامع از دستیابی به اهداف و از موانع اساسی رشد و تکامل آن‌ها به شمار می‌آید. به همین دلیل، همواره کسانی که به فکر سلامت نظام اجتماعی بشر و رشد و تکامل آن بوده‌اند، در اندیشه‌ی پیشگیری و مبارزه با این پدیده‌ی شوم اجتماعی افتاده‌اند. از سوی دیگر، می‌توان بیان داشت که فساد مسأله‌ای است که در تمام ادوار گریبانگر دستگاه‌ها و سازمان‌ها بوده، و چالش اصلی اندیشه‌ی بسیاری از دانشمندان و متفکران سیاسی را تشکیل می‌داده است. فساد اداری نیز به عنوان یکی از عمومی‌ترین اشکال فساد، پدیده‌ای است که مرزهای زمان و مکان را در نور دیده و با این ویژگی نه به زمانی خاصّ تعلق دارد و نه مربوط به جامعه‌ای ویژه. در واقع می‌توان گفت، فساد اداری، پدیده‌ای همزاد حکومت‌هاست؛ یعنی از زمانی که فعالیت‌های بشر شکل سازمان یافته و منسجمی به خود گرفت، از همان زمان، فساد اداری نیز همچون جزء لاینفکی از متن سازمان ظهور کرد؛ بنابراین می‌توان فساد را فرزند ناخواسته‌ی سازمان تلقی نمود که در نتیجه‌ی تعاملات گوناگون در درون سازمان و نیز به مناسبت تعامل میان سازمان و محیط آن به وجود آمده است. فساد اداری، بخشی از مجموعه مسایلی است که سازمان‌ها در دوره‌ی عمر خود به ناگزیر آن را تجربه می‌کنند.

در این قسمت که به کلیات پژوهش اختصاص یافته، تلاش گردیده تا تدوین چهارچوب لازم برای ورود به پژوهش و به تصویر کشیدن کلیات آن تحقق یابد. در این راستا، با تشریح بیان مسأله، موضوع فساد اداری - مالی معرفی شده و دغدغه‌های اصلی و مسأله‌ی پژوهشی که محقق را وادار به جستجو و انجام پژوهش حاضر نموده، تشریح گردیده است. بر این اساس، آن‌چه به عنوان دغدغه‌ی اساسی مطرح بوده، گام برداشتن در حوزه‌ی عوامل مدیریتی و سازمانی مؤثر بر فساد اداری - مالی و گشودن دریچه‌ای نو برای مدیران سازمان‌ها جهت درک بیشتر مصادیق و عوامل مؤثر و بازدارنده از فساد اداری - مالی و رابطه‌ی فیما بین و تأثیر و تأثر آن‌ها در درون سازمان‌ها از طریق مدل‌سازی این روابط بوده تا با فهم عوامل مؤثر و بازدارنده از فساد، راهکارهای لازم برای پیشگیری یا مبارزه با فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی به دست آید.

در این فصل، ضرورت انجام پژوهش از چند بُعد مورد بررسی قرار گرفته است. از یک سو با مطالعه‌ی تحلیل تاریخی فساد در تمدن‌های باستان، مانند ایران، یونان، روم، چین، مصر و هند، مشخص گردیده که فساد در جوامع بشری، قدمتی به اندازه‌ی تمدن داشته و اکنون نیز یکی از

مسائل مبتلا به کشورهای جهان سوم است که در بروز نابسامانی‌ها و جنگ‌ها و قیام علیه تمدن‌های حاکم، نقش دارد. از سوی دیگر، آسیب‌ها و پیامدهای فساد اداری - مالی در سطح جامعه و سازمان‌ها به لحاظ فردی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، بیانگر این موضوع است که فساد، در سازمان‌ها، تبعات بسیار منفی و ذنبال داشته و ضمن آلوده ساختن کارکنان سالم و ایجاد جوّ دل‌سردی و بی‌اعتمادی، صداقت و امانت آن‌ها را زیر سؤال برده، و کیفیت خدمات عمومی را پایین می‌آورد، به گونه‌ای که مدیران را به فکر مبارزه با این پدیده ترغیب ساخته است. در این بخش، همچنین ضرورت آسیب‌شناسی پدیده‌ی فساد اداری - مالی با رویکرد پیشگیری نیز بررسی شده و مشخص گردیده است که برخورد با این پدیده، از حیث ممانعت یا درمان آن، از اصول علمی لازم برخوردار نبوده و به جای پیشگیری، به طور عمد، در مان هدف قرار داده می‌شود. بنابراین برای به دست آوردن درک بهتری از عوامل بازدارنده از فساد اداری - مالی، ضروری است تا چنین پژوهش‌هایی به اجرا درآید.

در نهایت با تبیین دغدغه‌های مسئولان عالی‌رتبه‌ی نظام در خصوص لزوم مبارزه با فساد اداری - مالی، و بیان آماری از سازمان شفافیت بین‌المللی که به استناد آن رتبه‌ی ایران سالانه به لحاظ فساد در بین سایر کشورها نزول می‌یابد، برای پیشگیری یا مبارزه با فساد اداری - مالی چاره‌ای جز بررسی دقیق‌تر ابعاد موضوع در داخل سازمان‌ها وجود ندارد.

پژوهش حاضر با توجه به اهداف و موضوع تحقیق از نوع کاربردی است، و هدف از انجام آن، ارائه‌ی راهکارهایی مناسب برای کاهش فساد در سازمان‌های دولتی است. بدنه‌ی اصلی این تحقیق، حاصل بررسی گسترده‌ی منابع موجود در همین زمینه بوده، و به همین جهت به لحاظ کاربردی، پژوهش مزبور، جهت بسط و توسعه‌ی مطالعات مربوط به عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر فساد اداری - مالی و تولید روش‌های جدید یا بهبود آن‌ها، بسیاری از مطالعات مربوطه را جمع‌آوری نموده و با دسته‌بندی آن‌ها، نسبت به تبیین الگویی فراگیر در درون سازمان که مشتمل بر عوامل سازمانی و مدیریتی متعدد است، اقدام نمود، و در پی جواب برای حداقل سه سوال زیر است:

۱. مصادیق فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی کدامند؟
۲. الگوی تعامل بین عوامل مؤثر بر فساد اداری مالی با عوامل سازمانی مدیریتی چیست؟
۳. چه راه حل‌ها و توصیه‌هایی برای کاهش بروز فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی می‌توان

ارایه داد؟

اهمیت و ضرورت پژوهش

اهمیت و ضرورت انجام پژوهش با توجه به ابعاد و زوایای مختلف، روشن می‌گردد. الف) تحلیل تاریخی فساد اداری - مالی: مطالعه‌ی تاریخ تمدن‌های باستان مانند ایران، یونان، روم، چین، مصر و هند، بیانگر این واقعیت است که فساد در جوامع بشری، قدمتی به اندازه‌ی تمدن‌های مزبور داشته و اکنون نیز یکی از مسایل مبتلا به کشورهای جهان است. فساد، نابسامانی‌های بسیاری برای جوامع بشری به دنبال داشته و جنگ‌های پی‌درپی، خشونت‌ها و قیام علیه تمدن‌های حاکم، از بین رفتن سازمان‌ها و در هم ریختن جوامع، اغلب ناشی از فساد بوده است (همدمی خطبه‌سرا، ۱۳۸۴). به طوری که بین «سقوط حکومت‌ها و تمدن‌ها» و «فساد اداری - مالی»، رابطه‌ی مستقیمی وجود داشته است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۸۰). به عنوان نمونه، در حدود ۲۰۰۰ سال قبل، در پادشاهی هند، کائوتی لیا^۱، نخست‌وزیر وقت، کتابی با عنوان آرتاشاسترا^۲ نوشت و در آن از فساد اداری - مالی در دستگاه دولتی، سخن به میان آورد، و علت اصلی پیدایش فساد اداری - مالی در میان کارکنان دولتی را تمرکز همه‌ی امکانات و منابع در درون حکومت ذکر کرد. وی دولت را به کوزه‌ی عسل بزرگی تشبیه کرده که همه تمایل دارند به نحوی از آن منتفع گردند. در این کتاب، چهل راه اختلاس نیز برشمرده شده است (باردان، ۱۹۹۷، ص ۸۱).

ب) پیامدهای فساد اداری - مالی: اهمیت مطالعه‌ی عوامل مؤثر بر فساد اداری - مالی از طریق پی بردن به آسیب‌ها و پیامدهای این پدیده، بیشتر نمایان می‌گردد. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، عامه‌ی مردم، سازمان‌های غیردولتی^۳ و رسانه‌ها، به فساد اداری - مالی به عنوان تنها عامل اصلی تحت سلطه‌ی دیگران بودن و رشد اقتصادی ضعیف، نگاه می‌کنند (یاداو، ۲۰۰۵). فریش^۴ (۱۹۹۴) و پیلائی^۵ (۲۰۰۴) معتقد بودند که فساد اداری - مالی یکی از موانع اصلی توسعه است. برخی پژوهش‌ها چنین نتیجه گرفتند که فساد اداری - مالی به پایین آمدن سطح سرمایه‌گذاری‌های خصوصی تأثیر می‌گذارد (وی، ۲۰۰۰؛ مائورو، ۱۹۹۵)^۶، و به شکل معنادار و واضحی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را کاهش می‌دهد (ژائو و همکاران، ۲۰۰۳)^۷، و در نهایت

-
1. Kautilya
 2. Arthashastra
 3. NGO
 4. Yadav
 5. Frisch
 6. Pillay
 7. Wei, Mauro
 8. Zhao, et al.

این روند به بحران‌های مالی (وی و وو، ۲۰۰۱)^۱ و تخصیص منابع فرعی (آدس و دی تلا، ۱۹۹۹)^۲، تحریف هزینه و بازده دولت (تانزی و داوودی، ۱۹۹۷)^۳، درآمد بالای نابرابر و فقر (گوپتا و همکاران، ۱۹۹۸)^۴، تورم (المرهویی، ۲۰۰۰)^۵ و پایین آمدن استانداردهای زندگی (فاریا، ۲۰۰۱)^۶ کمک می‌کند؛ همچنین پژوهش‌های تجربی نشان می‌دهد که وجود فساد زیاد، موفقیت اجتماعی را کم می‌کند (مائورو، ۱۹۹۸)^۷، سطح سرمایه‌ی انسانی را کاهش داده و اعتماد به نفس را از بین می‌برد (هاستد، ۲۰۰۲)^۸.

مصادیق فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی کدامند؟

فساد اداری - مالی طبق تعریف سازمان شفافیت بین‌المللی، آن دسته از فعالیت‌های کارکنان و مسئولان دولت را شامل می‌شود که اولاً به منافع عمومی لطمه بزند، ثانیاً هدف از انجام آن، رساندن فایده به عامل (کارمند اقدام کننده) یا شخصی دیگر باشد. تحقیقات متعددی در خصوص تبیین عوامل مؤثر بر فساد و ارائه‌ی نظریات مختلف صورت گرفته، اما بسیاری از تحقیقات مزبور از ابعاد جامعه‌شناختی، روانشناختی، حقوقی، سیاسی و اقتصاد جامعه به تبیین موضوع پرداخته‌اند و در خصوص عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر فساد اداری - مالی در مقایسه‌ی با آن‌ها محدود است. در این تحقیق، فساد اداری در مفهوم کلان خود به مجموعه‌ی رفتارهای آن دسته از کارکنان بخش عمومی اطلاق می‌شود که جهت تأمین خواسته‌های فردی خود، عرف و قوانین پذیرفته شده را نادیده می‌گیرند؛ بنابراین فساد اداری، طیف گسترده‌ای از رفتارها را شامل می‌شود.

بررسی ریشه‌های فساد اداری، ما را به نقاط آسیب‌پذیری رهنمون می‌سازد که فرد یا افراد خاطی به راحتی با سوءاستفاده از موقعیت شغلی ایجاد شده، دست به اقداماتی می‌زنند که در پرتو آن، حقوق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهروندان نقض و یا حق مسلم فرد یا گروهی به آسانی پایمال یا به ناحق به دیگری واگذار می‌شود. می‌توان نتیجه گرفت که پیشگیری از تخلفات سازمانی، زیربنا و مقدمه‌ی سالم سازی محیط مزبور است و عوامل مختلفی در فرآیند مذکور تأثیر دارند که یکی از اساسی‌ترین آن‌ها، توجه به عوامل انسانی و مدیریتی است؛ زیرا محور و قالب سالم سازی سازمان،

-
1. Wei & Wu
 2. Ades & Di Tella
 3. Tanzi & Davoodi
 4. Gupta, et al.
 5. Al - Marhubi
 6. Faria
 7. Mauro
 8. Husted

افراد وابسته و پیوسته‌ی سازمان‌اند، چنان‌چه سالم پرورش یابند، کار بهسازی محیط سازمانی، سریع‌تر انجام می‌شود و به‌صورت فرآیندی مداوم در می‌آید. فساد تا جایی که به سازمان و سازوکار آن مربوط می‌شود، به اجزای سه‌گانه‌ی سیاسی، قانونی و اداری قابل تقسیم است.

۱. فساد سیاسی. بنا به تعریفی کلی، فساد سیاسی عبارت است از سوءاستفاده از قدرت سیاسی در جهت اهداف شخصی و نامشروع (آقا بخشی، ۱۴۹۶، ص ۱۹۹). اصولاً فساد سیاسی و قدرت، همزاد یکدیگرند؛ یعنی تازمانی که قدرت وجود نداشته باشد، از فساد سیاسی هم اثری نخواهد بود. همان‌گونه که روسو اعلام می‌دارد، فساد سیاسی نتیجه‌ی حتمی کشمکش و تلاش بر سر کسب قدرت است (زاهدی، دوره‌ی اول، شماره‌ی دوم، ص ۲۳۷).

۲. فساد قانونی. منظور از فساد قانونی، وضع قوانین تبعیض‌آمیز به نفع سیاستمداران قدرتمند و طبقات مورد لطف حکومت‌هاست. این نوع رفتار که در اصطلاح به آن فساد قانونی اطلاق می‌شود، این باور عمومی را که فساد فقط شامل اعمالی می‌شود که مغایر با قانون باشد، نفی می‌کند؛ برای مثال، قوانینی که بدون هیچ‌گونه توجیه اقتصادی و یا اجتماعی، انحصار خرید، فروش یا تولید محصولی را به فرد یا گروهی از افراد، اختصاص می‌دهند، نمونه‌هایی از همین نوع فساداند (حیبی، ۱۳۷۵، ص ۱۴).

۳. فساد اداری. صاحب‌نظران به مقتضای زاویه‌ای که برای نگریستن به این پدیده انتخاب نموده‌اند، تعریف مختلف و بعضاً مشابهی از فساد اداری ارائه کرده‌اند؛ به عنوان نمونه، جیمز اسکات معتقد است، فساد اداری به رفتاری اطلاق می‌شود که ضمن آن فرد به دلیل تحقق منافع خصوصی خود و دستیابی به رفاه بیشتر و یا موقعیت بهتر، خارج از چارچوب رسمی وظایف یک نقش دولتی عمل می‌کند (اسکات، ۱۹۷۲).

برای تشریح بیشتر مسأله، در این بخش ابتدا به معرفی فساد و تعاریف و ابعاد آن از نظر محققین پرداخته می‌شود و با بیان رویکردها و نظریات متعدد و اختلاف نظر موجود در بین اندیشمندان که از نوع نگاه آن‌ها نسبت به فساد نشأت گرفته، مصادیق و پیامدهای متعدد آن مورد بررسی قرار گرفته و از آثار و تبعات آن به عنوان دغدغه‌ی اساسی برای انجام این پژوهش، یاد شده است.

تبیین مفهوم فساد و تعاریف و ابعاد آن از نظر محققین. فساد یکی از پدیده‌های جهانی است که از دیرباز با پیدایش شکل‌های اولیه‌ی حکومت وجود داشته و در عصر حاضر نیز در تمام کشورهای دنیا کمابیش وجود دارد. در سطح جهان، فساد یک مشکل جدی در ایجاد آسیب و ضرر به سیاست‌ها و منافع عمومی تلقی می‌شود (سازمان بین‌المللی شفافیت، ۲۰۰۵). در زیرمجموعه‌ی فساد - در

معنی عام - فساد در نظام اداری نیز گریبان‌گیر همه‌ی کشورها بوده و اقدامات بسیاری در پیشگیری یا مقابله‌ی با آن به انجام رسیده است. با این حال با وجود سابقه‌ی طولانی در این زمینه، هنوز هم علل بروز فساد اداری - مالی و راهکارهای پیشگیری یا مقابله با آن، نظام‌مند نشده است. با این که پژوهش‌های بین‌رشته‌ای بسیاری در خصوص علل و راهکارهای مبارزه با آن انجام شده، اما تا دهه‌ی ۱۹۸۰، مطالعات مربوط به فساد اداری - مالی محدود به حوزه‌های اقتصاد، جامعه‌شناسی، روانشناسی اجتماعی، جرم‌شناسی، دانش سیاسی و اخلاق می‌شد، که هر یک از زاویه‌ای خاص به مسأله‌ی فساد اداری - مالی می‌نگریست (تورگلر (۲۰۰۶)، آموندسن (۱۹۹۹)، اندوینگ و جلدستاد (۲۰۰۱)، برونر (۱۹۸۱)، ویلیامز (۲۰۰۰)؛ به عنوان نمونه با افزایش مطالعات از دهه‌ی ۱۹۹۰، رویکردهای مختلفی در تعریف فساد اداری - مالی به وجود آمد و مشخص گردید که هیچ مفهوم متحد و جهانی‌ای در خصوص تعریف و عوامل مؤثر در بروز فساد اداری - مالی وجود ندارد (اندوینگ و جلدستاد، ۲۰۰۱).^۲ نکته‌ی بارز در این پژوهش‌ها، دستیابی به برخی ابعاد مشترک در تعریف فساد اداری - مالی و شناسایی عوامل مؤثر در بروز آن بود که برخی از آن‌ها عبارت بودند از:

- نقض (تخطی از) هنجارها. در این بُعد، فساد اداری - مالی، رفتاری غیر اخلاقی است که شامل نقض، تخطی یا انحراف از هنجارهای قانونی یا ارزش‌های اخلاقی محسوب می‌شود (براستز، ۱۹۷۰).^۳

- سوءاستفاده از قدرت. کسانی که کارهای فاسد انجام می‌دهند، قدرت، اختیار، موقعیت یا دانشی که به آن‌ها سپرده شده را برای منافع و مزیت شخصی خود یا افراد خاصی به کار می‌گیرند (آشفورث و آناند (۲۰۰۳)، خان (۱۹۹۶)، نایه (۱۹۶۷)، پیت و آبرات (۱۹۸۶)، تانزی (۱۹۹۵) و (۱۹۹۸)، تریسمن (۲۰۰۰)، وان دوینه (۲۰۰۱)).^۴

- پنهان کاری. انجام‌دهندگان کارهای فاسد، یا بدون اطلاع شخص خاص مسئول نسبت به انجام عمل مجرمانه خود از قبیل دزدی از موجودی انبار، سندسازی و... اقدام می‌کنند یا یک اجتماع مخفی، صمیمی و نزدیک را شکل می‌دهند که به صورت مخفی بر اهداف غیر قانونی و سودروابط مبادله‌ای خود توافق دارند (هانتینگتون، ۱۹۸۹).

رابل و کولمن با ترکیب ابعاد مشترک فساد اداری - مالی، تعریف زیر را از فساد اداری - مالی ارائه داده‌اند: فساد اداری - مالی رفتار منحرفی است که خود را در سوءاستفاده از وظیفه‌ای در سیستم

1. Torgler, Amundsen; Andving&Fjeldstad; Brunner, Williams

2. Andving&Fjeldstad

3. Brasz

4. AshForth&Anand, Huntington, Khan, Nye, Pitt &Abratt, Tanzi, Treisman, Van Duyne

سازمان و جامعه به نفع فردی دیگر یا نهاد و مؤسسه‌ای نشان می‌دهد. این سوءاستفاده از وظیفه، توسط خود فرد یا کسی دیگر آغاز می‌شود تا به منفعتی برای خود یا طرف سوم منتهی شود. در نتیجه، آسیب ضرری به سیستم سازمان و جامعه وارد می‌شود و انتظار می‌رود اعمال فاسد در توافق مخفی و دو طرفه، محفوظ بماند (رابل و کولمن، ۲۰۰۸، ص ۲۵).

رویکردها و نظریات متعدد و اختلاف نظر موجود در بین اندیشمندان بر اساس نظرات محققین مختلف از جمله تانزی^۱ (۲۰۰۲) دیدگاه‌های صاحب‌نظران در مورد مبانی نظری فساد اداری - مالی، یکسان نیست و دیدگاه‌های نظری و رویکردهای تئوریک متعددی در مورد آن وجود دارد (تسگایی^۲، ۲۰۰۳). از آن جمله:

الف) دیدگاه‌های مختلف (از قبیل دیدگاه اخلاق‌گرایان، دیدگاه کارکردگرایان)

ب) نظریات مطرح شده در مورد فساد اداری - مالی (از قبیل نظریه‌ی انتخاب عقلانی، نظریه‌ی فرصت‌ارتکاب فساد، نظریه‌ی بازدارندگی، نظریه‌ی محرومیت نسبی، نظریه‌ی رانت‌جویی، نظریه‌ی حامی-پیرو)

ج) تئوری‌های مختلف در مورد فساد اداری - مالی (از قبیل تئوری نرمال و نهادی‌سازی فساد، تئوری دوگانگی ساختار)

د) مدل‌های مختلف (از قبیل مدل جنبه‌های شناختی و ارادی شخص فاسد در اقدام به عمل فاسدانه) همانطور که اشاره شد، یکی از دلایل این تعدد، چند بُعدی نگریستن به مقوله‌ی فساد اداری - مالی از لحاظ مسایل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، حقوقی، مدیریتی و روانشناسی توسط هر کدام از نظریه‌پردازان است.

مصادیق و پیامدهای متعدد فساد. از سوی دیگر، تعدد مصادیق فساد اداری - مالی از قبیل سوءاستفاده از موقعیت‌های شغلی، ارتشاء و اختلاس، کلاهبرداری، پارتی‌بازی، بی‌عدالتی، باج‌خواهی، ایجاد نارضایتی برای ارباب رجوع و ذینفع‌ها، سرقت اموال و دارایی‌های سازمان، فروش اطلاعات محرمانه‌ی سازمان به دیگران، تصرف غیرقانونی، اخذ پورسانت، مداخله‌ی دست‌اندرکاران و کارمندان در معاملات دولتی و نظایر آن، نشانگر این است که فساد اداری - مالی، امری پیچیده و متنوع بوده و مبارزه با آن نیز باید امری مستمر، طولانی و پیچیده باشد (آناند^۳ و دیگران، ۲۰۰۵). در حقیقت، فساد (در ابعاد اداری و ابعاد دیگر) مانند عفونتی است که اگر به اندام و پیکر جامعه راه یابد، اعضای آن را یکی پس از دیگری عفونی کرده و از کار می‌اندازد و چه بسا

1. Tanzi

2. Tsegaye

3. Anand& et al

گسترش این عفونت، کل پیکره‌ی جامعه را فاسد کند (هریسون^۱، ۲۰۰۳). در این راستا و با توجه به تعدد تقسیم‌بندی‌ها، پیامدها و مصادیق فساد اداری - مالی، اندیشمندان تلاش کرده‌اند با ارائه‌ی راهکارهای مختلف و متناسب با شرایط خاص هر کشور در جهت رفع آن گام بردارند. نظام اداری در ایران نیز همانند سایر کشورها از پدیده‌ی فساد اداری - مالی و آسیب‌های آن مصون نبوده و به دلایل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی، موجب عقب‌ماندگی کشور و بروز دغدغه‌ها و نگرانی‌های متعدد در رأس نظام شده است. این دغدغه‌ها و نگرانی‌ها، علاوه بر آثار سوء فساد اداری - مالی بر مشروعیت نظام جمهوری اسلامی در سطح کلان، متوجه آثار و پیامدهای فساد اداری - مالی در سطح سازمان‌های دولتی نیز بوده و پژوهش‌های متعددی را با خود به همراه داشته است.

پژوهش‌های انجام شده و دغدغه‌ی موجود در انجام پژوهش حاضر

اغلب پژوهش‌های انجام شده در حوزه‌ی فساد اداری - مالی، حتی نوع نگاه سازمان بین‌المللی شفافیت به این مقوله، به صورت کلان و با در نظر داشتن عوامل فراسازمانی، از نوع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بوده و در مقایسه با خیل انبوهی از مطالعات مربوط به عوامل کلان مؤثر بر فساد، مطالعات مربوط به عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر فساد اداری - مالی در اقلیت می‌باشد؛ به عنوان نمونه، مطالعات حقیقی (۱۳۷۳)، رحمتی (۱۳۷۸)، ایوبی (۱۳۷۹)، سرداری (۱۳۸۰)، فرهادی‌نژاد (۱۳۸۲)، دفتر بررسی‌های اقتصادی مجلس (۱۳۸۳)، رهبر (۱۳۸۴)، سامتی (۱۳۸۵)، خضری (۱۳۸۶)، فانی و علیزاده‌ثانی (۱۳۸۶)، رفیع‌پور (۱۳۸۶)، براون (۲۰۰۵)، سازمان بین‌المللی شفافیت (۲۰۰۷)، فو کو (۲۰۰۸) و مولیار (۲۰۰۸)، به صورت کلان و با در نظر داشتن عوامل فراسازمانی از قبیل عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه بوده‌اند. مطالعات اسفندیاری و دیگران (۱۳۶۲)، اعتضادی (۱۳۸۰)، دادگر (۱۳۸۲)، شفیعی خورشیدی (۱۳۸۵)، محمدپناه (۱۳۸۶)، قلی‌پور، نیک‌رفتار (۱۳۸۶)، آموندسن (۲۰۰۰)، یاسر (۲۰۰۵)، سلدادیو و هان (۲۰۰۶)، کیمویو (۲۰۰۷)، اسکاتلان (۲۰۰۸)، آلتاس (۲۰۰۹) و سلیم (۲۰۰۹)، هر کدام بخشی‌هایی از عوامل سازمانی مؤثر بر فساد اداری - مالی را مورد بررسی قرار داده‌اند، که در برخی از آن‌ها، عوامل مربوط به نقش وظایف مدیران در بروز فساد اداری - مالی، کمرنگ بوده است. بر اساس آنچه از ادبیات و مبانی نظری و مطالعات و پژوهش‌های مختلف استناد می‌شد، عوامل مدیریتی و سازمانی متعددی شناسایی و گردید که در اکثر مطالعات از آن‌ها به عوامل مؤثر در بروز فساد اداری - مالی، نام برده شده است. این عوامل عبارت بودند از:

۱- عوامل ساختاری (تشکیلات اداری، قوانین و سیستم‌ها و روش‌ها) ۲- فرهنگ سازمانی

۳- ارتباطات (ویژگی روابط، گروه‌های غیررسمی) ۴- عوامل روانی ۵- نظام پرداخت
 ۶- سیستم نظارت و کنترل (بستر کنترل و نظارت، تشکیلات نظارت و کنترل) ۷- وظایف
 مدیریتی (برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، رهبری و هدایت، نظارت و کنترل).

الگوی تعامل بین عوامل مؤثر بر فساد اداری - مالی با عوامل سازمانی - مدیریتی
 با توجه به این که بسیاری از مدیران سازمان‌ها، ابزارهای علمی لازم برای شناسایی و آسیب‌شناسی
 عوامل مدیریتی و سازمانی مؤثر در بروز فساد اداری - مالی و شیوه‌های برخورد با این پدیده را در
 دست نداشته و اغلب با این سؤال مواجه‌اند که علاوه بر عوامل فردی و فراسازمانی، کدامیک از
 عوامل مربوط به وظایف مدیریت و عوامل سازمانی در بروز فساد اداری - مالی در سازمان‌های
 دولتی مؤثرند؟

مقاله‌ی حاضر در نظر دارد تا با استفاده از رویکرد مدیریت تحول و رفتار سازمانی و بررسی نظام‌مند
 عوامل مدیریتی و سازمانی تأثیرگذار در بروز فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی، به شناسایی و
 آسیب‌شناسی عوامل مدیریتی و سازمانی مؤثر در بروز فساد دست یابد، و نشان دهد که آیا بین هر کدام
 از عوامل مؤثر بر فساد اداری - مالی، تعاملی خاصی وجود دارد، و چه راه‌حل‌ها و توصیه‌هایی برای
 آگاهی و استفاده‌ی مدیران جهت کاهش بروز فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی می‌توان
 ارائه نمود. اقداماتی که تقاضای شهروندان را برای خدمات آمیخته با فساد اداری کاهش می‌دهد،
 عبارتند از:

۱. مقررات‌زدایی

با توجه به این که از جمله عواملی که سبب می‌شود تا افراد یا بخش خصوصی به روش‌های ناسالم
 برای انجام کارهایشان متوسل شوند، قوانین و مقررات پیچیده و برخی نیز غیر لازم است، از این رو،
 مقررات‌زدایی به معنای حذف، کاهش یا تغییر در مقررات و رویه‌ها و دستورالعمل‌های اداری
 جهت تسهیل گردش فعالیت‌ها در زمینه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی و بر اساس ضرورت‌ها و
 الزامات، می‌تواند به تعدیل سطح تقاضای خدمات فساد اداری کمک کند (مستندات برنامه‌ی سوم
 توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران).

۲. بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی

از آن‌جا که فقر اقتصادی، علمی و آموزشی، دو عامل بسیار اساسی در پیدایش فساد اداری به
 شمار می‌آیند - به‌ویژه فقر علمی و آموزشی که خطرناک‌تر به نظر می‌رسد - از این رو، افزایش
 سطح آگاهی عمومی نسبت به آثار زیانبار و متعددی که فساد اداری بر زندگی اجتماعی، اقتصادی،

سیاسی و فرهنگی جامعه می‌گذارد، ایجاد درک عمومی برای مبارزه با فساد از جمله طُرُق مطلوبی است که می‌توان از آن برای مبارزه با فساد به کار برد. اقداماتی که عرضه فساد اداری را از سوی کارکنان کاهش می‌دهد، عبارتند از:

۱- اصلاح نظام اداری: اعمال اصلاحات در سازمان‌های دولتی از جمله اصلاح و بهبود تشکیلات سازمان‌ها، بهبود نظام بودجه‌ریزی، مدیریت مالی اثربخش، نظام مالیاتی کارآمد و اقداماتی از این قبیل، می‌تواند در کاهش عرضه فساد اداری مؤثر باشد. این اصلاحات باید بتواند قدرت انحصاری کارکنان را در تصمیم‌گیری تعدیل نماید، ارتباط مستقیم ارباب رجوع و کارکنان را به حداقل برساند، سرعت انجام کارها را افزایش دهد و از ایجاد روابط بلندمدت بین کارمندان و مراجعان جلوگیری کند.

۲- جلوگیری از فساد استخدامی: فساد استخدامی به معنای اعمال تبعیض و عدم توجه به معیارهای شایستگی در انتخاب، انتصاب و ارتقای کارکنان، محیط سازمان‌ها را برای رشد فساد آماده می‌کند؛ زیرا این امر به ایجاد شبکه‌های غیر رسمی در سازمان کمک نموده و از طریق کاستن از هزینه‌های مبادرت به فساد اداری، عرضه فساد را افزایش می‌دهد. استقرار نظام متمرکز گزینش و شفافیت در فرایند و نتایج انتخاب و نیز برقراری مکانیزم‌های منطقی و روشن در انتصاب‌ها و ارتقاها درون سازمانی، می‌تواند فساد استخدامی و تبعات آن را محدودتر سازد.

۳- افزایش حقوق و مزایای کارکنان دولت: همچنان که تحقیقات نشان می‌دهد، بخش عمده‌ای از تخلفات اداری، ریشه در تنگناهای اقتصادی دارد که به طور طبیعی، بهبود بخشیدن به وضعیت اقتصادی کارکنان به کنترل بخشی از فساد مزبور، کمک خواهد نمود.

۴- سیاست‌زدایی از نظام اداری: با توجه به این که هر یک از انواع فساد اداری ناشی از زمینه‌های خاص است، از این رو، سیاست‌زدایی از نظام اداری می‌تواند به کاستن انواعی از فساد اداری منجر شود که در نتیجه‌ی مداخلات و ملاحظاتی سیاسی، اتفاق می‌افتد.

۵- نظارت عمومی بر دستگاه‌های دولتی: به منظور تحقق امر پاسخ‌گویی، تمام نهادهای جامعه‌ی مدنی اعم از احزاب، جمعیت‌ها، اتحادیه‌های کارمندی و کارگری، به‌ویژه رسانه‌های گروهی، باید بتوانند بر عملکرد دستگاه‌های عمومی نظارت داشته باشند. به‌طور کلی می‌توان گفت، توسعه‌ی پایدار به‌طور عام، مستلزم ساز و کارهای رسمی و غیررسمی محدودکننده‌ای است که دولت و مقامات آن را در قبال اعمالشان، مسئول و پاسخ‌گو بدانند.

۶- تشکیل سازمان‌های مستقل مبارزه با فساد: اگرچه تحقیقات و نظر سنجی‌های مختلف در نقاط

مختلف جهان حکایت از آن دارد که افراد به کارایی چنین سازمان‌هایی در بلندمدت چندان خوش بین نیستند، ولی وجود چنین تشکیلاتی می‌تواند به عنوان ابزاری مقتدر عمل کند که نمایانگر تعهد بلندمدت و شایسته‌ی دولت در این زمینه است؛ البته برای مقابله با سوء استفاده‌های سیاسی احتمالی از این ابزار، باید مکانیزم‌های کنترلی لازم نیز پیش‌بینی شود (گروه مترجمین مؤسسه‌ی مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۷۸، ص ۲۷۱). روش‌هایی که عرضه و تقاضای فساد را باهم کاهش می‌دهد، عبارتند از:

۱. تشویق کارکنان و شهروندان به ارسال اطلاعات و افشاگری: چنانچه شهروندان و کارکنان سالم برای فاش‌سازی موارد تخلف مشاهده شده، انگیزه‌ی کافی داشته باشند، هزینه‌ی فساد اداری برای هر دو طرف، افزایش می‌یابد و به کاهش عرضه و تقاضای فساد اداری، کمک می‌کند.
 ۲. آزادی مطبوعات: اگر بپذیریم که اطلاع‌رسانی، دشمن شماره‌ی یک فساد است، نیز بپذیریم که یکی از مکانیزم‌های بسیار قوی در زمینه‌ی اطلاع‌رسانی در مورد فساد اداری، مطبوعات هستند، آن‌گاه آزادی مطبوعات، آثار مهمی بر تحدید ابعاد فساد اداری بر جای خواهد گذاشت.
- راه‌حل‌ها و توصیه‌هایی برای کاهش بروز فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی می‌توان ارایه داد.

تحلیل تاریخی فساد و اقدامات انجام شده در راستای کاهش آثار و پیامدهای سوء فساد اداری - مالی در کشورهای مختلف، نشان داده که آسیب‌شناسی فساد اداری - مالی (از حیث شناخت نوع، گستره، عمق، میزان و درجه‌ی مزمن بودن فساد) و برخورد با این پدیده از حیث پیشگیری یا درمان آن، از اصول علمی لازم برخوردار نبوده و به جای پیشگیری، درمان هدف قرار داده می‌شود، و در زمینه‌ی درمان نیز معمولاً رویه‌های تنبیهی و برخوردهای پس از وقوع، مدنظر قرار می‌گیرد.

تجربیات به دست آمده از سایر کشورها نشانگر این است که برای کاهش این پدیده‌ی شوم در نظام اداری کشور، برنامه‌هایی مورد نیاز است که با شناسایی و آسیب‌شناسی عوامل مدیریتی و سازمانی تأثیرگذار در بروز این نوع فساد (علاوه بر عوامل فراسازمانی) و طراحی برنامه‌های تأثیرگذار، پیشگیری از بروز فساد اداری - مالی را هدف قرار دهد (لایپست و لنز، ۲۰۰۰). همان‌گونه که در دنیای پزشکی تأکید بر این است که پیشگیری بهتر از درمان است و از این طریق با هزینه و زمان کمتر می‌توان به مقصود رسید، در این‌جا نیز تأکید می‌شود شناسایی و آسیب‌شناسی عوامل مدیریتی و سازمانی تأثیرگذار در بروز فساد اداری - مالی و برنامه‌ریزی پیشگیرانه بر پایه‌ی این عوامل، می‌تواند مانع از بروز بسیاری از مصادیق فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی شده یا

وقوع آن را به حداقل برساند؛ بنابراین ضروری است تا پژوهش‌هایی در این زمینه به انجام برسد که که در آن‌ها علاوه بر اتکا بر رویه‌هایی که مبتنی بر تنبیه بعد از ارتکاب فساد است، ایجاد و راه‌اندازی سیستم پیشگیری از فساد اداری - مالی مورد تأکید قرار گیرد.

پیش‌زمینه‌ی طراحی این سیستم، آسیب‌شناسی عوامل مدیریتی و سازمانی تأثیرگذار در بروز فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی است. ضمن این که وجود فساد اداری - مالی در سازمان‌های دولتی، خود معلول و در واقع نشانه‌ی بیماری است که ریشه‌یابی علل آن‌ها نیاز به مطالعات آسیب‌شناسی سازمانی داشته (شریفی کلویی، ۱۳۷۹، ص ۱۰) و این امر تأکید مجدد بر انجام پژوهش حاضر دارد. اهمیت پیشگیری و مبارزه با فساد اداری - مالی در ایران بدین گونه است که با مطالعه و تحلیل تاریخی فساد، پیامدها و آثار سوء آن در سازمان‌ها و به ویژه در جامعه، مشخص گردید که فساد اداری - مالی به عنوان یک بیماری مسری و مهلک، خود را نشان داده که افزون بر متلاشی کردن سازمان از درون، به نهاد و سازمان دیگر نیز سرایت می‌کند، تا آن‌جا که همه‌ی نهادهای موجود را تحلیل می‌برد و این پندار در مردم تقویت می‌شود که مقامات دولتی و نخبگان اقتصادی، منابع مالی را به یغما برده و حیف و میل می‌کنند (فتح‌آبادی، ۱۳۸۳). این دیدگاه منفی نسبت به دولت می‌تواند به بحران‌های سیاسی با پیامدهای جدی امنیتی منتهی شود؛ زیرا بنا بر آمار موجود، رتبه‌ی شفافیت در ایران، از متوسط جامعه‌ی جهانی پایین‌تر بوده و به زعم سازمان مزبور، این نتایج به‌رغم وجود نهادهای نظارتی و اعمال قوانین متعدد است. این موضوع بیانگر آن است که از دیدگاه جهانی، درجه‌ی شیوع فساد در ایران رو به افزایش است، و موضوع مذکور به عنوان دغدغه‌ای اساسی برای مدیران عالی در سطوح بالای قوای سه‌گانه و مقام معظم رهبری مطرح شده و موجب گردیده تا دستورات مستقیمی از سوی مشارالیه در خصوص ریشه‌یابی و مبارزه با مفاسد اداری - مالی صادر شود.

به عنوان نمونه، در تاریخ ۱۳۸۰/۲/۱۰ رهبر معظم انقلاب، طی فرمانی ۸ ماده‌ای، سران قوای سه‌گانه و ارگان‌های نظارتی تابعه را به مبارزه‌ی جدی و قاطع با فساد اقتصادی و مالی مکلف نمودند و در فروردین ۱۳۸۹ با ابلاغ سیاست‌های کلی نظام اداری، مجدداً بر آن تأکید کردند. این تأکیدات و دغدغه‌ها موجب گردیده تا با تدوین مجموعه قوانین و مقررات گوناگون در زمینه‌ی مبارزه با فساد و نظارت بر عملکرد دستگاه‌های دولتی، به صورت جدی‌تری به مبارزه با فساد اقتصادی و مالی پرداخته شود که در این میان می‌توان به تدوین لایحه‌ی مبارزه با پول‌شویی، مبارزه با قاچاق کالا و ارز، آزادسازی تجارت، یکسان‌سازی نرخ ارز، اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم، شفاف‌سازی

اصلاحات مالی و تشکیل ستاد مبارزه با مفاسد اقتصادی اشاره کرد. با این حال، به رغم مجموعه فعالیت‌ها و قوانین و مقررات فوق که نشان‌گر توجه قوای سه‌گانه از بعد حقوقی در خصوص این موضوع بوده، شواهد، نشان‌دهنده‌ی بروز انواع دیگری از مصادیق فساد اداری-مالی در سازمان‌های دولتی است که به دلیل کم‌توجهی به عوامل مدیریتی و سازمانی مؤثر در بروز فساد، شکل گرفته است.

بسیاری از مطالعات انجام شده در سطح کلان، به ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی پرداخته و به مقوله‌ی مدیریتی موضوع، توجه خاصی صورت نگرفته است. این در حالی است که عوامل مدیریتی و سازمانی، نقش ریشه‌ای در بروز فساد اداری-مالی در داخل سازمان داشته و در مقایسه با سایر عوامل کلان، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است؛ بنابراین با توجه به ماهیت موضوع و پیامدهای ناگوار فساد اداری-مالی و اثربخشی پایین الگوها و راه‌حل‌های پیشین که به درون سازمان و عوامل مدیریتی توجه چندانی نداشته‌اند- ضرورت دارد تا با اتخاذ رویکرد مدیریت تحول و رفتار سازمانی، به بررسی عوامل تأثیرگذار در بروز فساد اداری-مالی پرداخته و با آسیب‌شناسی موضوع در سازمان‌های دولتی، الگوی مناسبی در خصوص عوامل مؤثر در بروز فساد در سازمان‌های دولتی، طراحی گردیده و راهکارهای لازم برای مدیران سازمان‌ها جهت پیشگیری یا مقابله با بروز این پدیده، ارائه گردد.

بحث و نتیجه‌گیری

فساد اداری، پدیده‌ای است که در دنیای امروز به ویژه در کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل در سر راه پیشرفت جامعه، مطرح شده و توانسته صدمات جبران‌ناپذیری بر سرعت حرکت چرخ توسعه‌ی جامعه، ایجاد کند. تأثیر عوامل گوناگون در شکل‌گیری فساد، ماهیتی پیچیده بدان داده که در نتیجه، بسیاری از برنامه‌های طراحی شده دولت‌ها برای مبارزه با آن، به شکست انجامیده است؛ بنابراین با وجود برنامه‌های اصلاحات اداری و قوانینی که برای مبارزه با فساد اداری یا تعدیل آن از روزگاران پیشین تا به امروز وضع شده، مسأله‌ی فساد اداری همچنان لاینحل باقی مانده و ریشه‌ی آن کننده نشده است؛ چرا چنین است؟ بی‌گمان، علت آن، کمبود قوانین نیست؛ زیرا می‌دانیم که به خصوص در زمینه‌ی امور مالی برای جلوگیری از حیف و میل درآمدها و منابع مالی دولت-قوانین و مقررات و روش‌های نظارت و کنترل، چندان مفصل است که اغلب دست و پاگیر بوده و باعث کندی اجرای برنامه‌ها و هدف‌های سازمان‌ها می‌شود، اما با

وجود این، فساد اداری و سوء استفاده از منابع مالی عمومی همچنان یکی از مسایل مهم سازمان‌های اداری ماست؛ علت اصلی استمرار فساد اداری را باید در عوامل دیگری جست‌وجو کرد؛ عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و اداری، از جمله عوامل مهم پدیده‌ی مزبور به شمار می‌روند. اگرچه جامعه‌ی ایران توأم با گرایش‌های مذهبی و ملی است که همگی فساد را پدیده‌ای زشت دانسته و همواره بر مبارزه با آن تأکید کرده‌اند، با این حال، شاهد این هستیم که شیوع فساد در جامعه، مسیر بسیاری از پیشرفت‌های اجتماعی و ملی را بسته و هزینه‌های هنگفتی بر دوش کشور و در نهایت مردم، گذاشته است. یکی از مهم‌ترین این هزینه‌ها در سطح کلان، افزایش فاصله‌ی طبقاتی میان طبقات اجتماعی غنی و فقیر است که پیامد آن احساس عدم وجود عدالت اجتماعی در نگرش‌ها و اذهان توده‌ی مردم است. بر این اساس، اعتقاد به نظام اجتماعی (به قول دور کهایم، وجدان جمعی) کاهش می‌یابد و به عبارت دیگر، کنترل روانی افراد بر روی رفتار خود - که نقش مهمی در آلوده شدن کارکنان به فساد اداری دارد - کم می‌شود.

تا به امروز، در ایران، برنامه‌های بسیاری برای مبارزه با فساد طراحی شده و به اجرا در آمده، اما تا کنون موفقیت‌اندکی حاصل گردیده است. برخی از دلایل اصلی عدم موفق نبودن این برنامه‌ها عبارتند از: ۱. مجازات نشدن سوء استفاده‌کنندگان و شرکت‌کنندگان در فساد اداری ۲. پولکی بودن و خودفروختگی افراد و مقامات اداری در آن بخش از ساختار سیاسی و اداری که باید - به اصطلاح - با فساد اداری مبارزه کنند ۳. وجود کارکرد مثبت فساد اداری برای نخبگان اداری و گروه‌های متنفذ و قدرتمند اقتصادی که در عمل به صورت نهادی برای توزیع مجدد درآمدها به سود این نخبگان عمل می‌کند ۴. نظام‌مند نبودن و عدم استمرار برنامه‌ها و نظارت دستگاه‌های دولتی و حکومت‌های مختلف در رابطه با مبارزه علیه فساد اداری؛ ۵. تأکید بر تنبیه و مجازات متخلفان به جای تأکید بر رویه‌های پیش‌گیرانه از بروز فساد از جانب مسئولان ذی‌ربط.

برای حذف یا کاهش فساد در نظام اداری و سطح جامعه، نیازمند برنامه‌هایی اساسی و همه‌جانبه هستیم که با تأثیر بر فرهنگ عمومی جامعه و ابعاد آن همچون فرهنگ و مدیریت سازمانی (به عنوان پدیده‌ای که به طور مستقیم از فرهنگ جامعه تأثیر می‌پذیرد)، پیشگیری از بروز فساد اداری را هدف قرار دهد، به جای آن که از طریق طراحی رویه‌های تنبیهی و پس از وقوع، با آن مبارزه کند. اگر اجزای انسانی سازمان، پرورش یافته گردند، کار سالم سازی محیط سازمانی سریع‌تر انجام می‌شود و به صورت فرایندی مداوم در می‌آید؛ همچنین اگر عوامل سازمانی و مدیریتی حاکم، متکی بر طرفداری از منافع گروه نباشد، و در برخورد با گروه یا افراد خاص، رفتار ویژه‌ای از خود

بروز ندهد، در واقع نوعی تبعیض گریزی و اجتناب از تبعیض در رفتار اعضا، مشاهده می شود. پایان سخن این که مبارزه با فساد، مستلزم برنامه ریزی دقیق جهت شناسایی همه جانبه است. برای این منظور، پیشنهاد می شود یک گروه تحقیق با تخصص های اقتصاد، مدیریت، جامعه شناسی، حقوق و امور مالی تشکیل شود و به بررسی همه جانبه ی ریشه های بروز فساد مالی و اداری بپردازد و راه های علمی و عملی مبارزه با آن را مشخص نمایند.

در پایان، نکات و راهکارهایی در راستای کاهش فساد اداری - مالی در سازمان های دولتی ارایه می شود؛ نکاتی که ساده به نظر می رسند، و در بسیاری مواقع هم عملی نمی شوند، در حالی که عمل به آنها می تواند موجب مزایای بسیار مهمی برای سازمان و مدیریت گردد.

- کنترل از بالا و برخورد با انحصار گرایان و افزایش نظارت اجتماعی به منظور مقابله با انحصار قدرت حاکمان و دارندگان قدرت؛

- احیای وضعیت فرهنگی و هنجارهای حاکمه با بهبود حس مسئولیت پذیری اجتماعی، افزایش اعتماد اجتماعی و نهادسازی؛

- عدم تبعیض در برخورد با افراد مختلف در سازمان های مختلف

- قاطعیت در برخورد با متخلفان.

کتاب نامه و منابع

- برومند، زهرا (۱۳۸۲)، رفتار اخلاقی و مسئولیت اجتماعی مدیران، مدیریت، سال سیزدهم، شماره ی ۷۷ و ۷۸، مهر و آبان، صص ۲۳-۱۷.

- رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۶)، سرطان اجتماعی فساد، تهران، انتشارات شرکت سهامی انتشار، چاپ اول.

- زاهدی، شمس السادات (۱۳۷۵)، نگرش بر فساد و آثار آن، دانش مدیریت، شماره دوم، بهار. صص ۲۴۵ - ۲۳۴.

- شلالوند، عبدالعلی (۱۳۷۷)، اختلاس و فساد اداری، آفت توسعه، مجلس و پژوهش، سال پنجم، شماره ی ۲۵، خرداد و شهریور، صص ۱۵۰-۱۳۱.

- فتح آبادی، محمدحسین (۱۳۸۳)، بررسی عوامل بروز فساد اداری و راهکارهای پیشگیری و کاهش آنها، دانش حسابرسی، شماره ی ۱۳ پاییز.

- قائمی، علی (۱۳۶۶)، آسیب ها و عوارض اجتماعی (ریشه یابی، پیشگیری، درمان)، تهران،

انتشارات شفق.

- محمدپناه، مراد (۱۳۸۶)، نقش فرهنگ سازمانی در پیشگیری از فساد اداری، مهارت، شماره ۵۸، آبان، صص ۱۰-۷.
- Adams, R. (1973), «Differential Association and Learning Principles Revisited», *Social Problems*, No. 20, PP. 45870-.
- Ades, A. & Di Tella, R. (1999), «Rents, Competition, and Corruption», *American Economic Review*, Vol. 89(4), PP. 98292-.
- Al-Marhubi, F.A. (2000), «Corruption and Inflation», *Economics Letters*, Vol. 66, pp. 199202-.
- Alpaslan, C. M; Green, S. E. & Mitroff, I. I., (2008), «Using a Rhetorical Framework to Predict Corruption», *EJBO Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, Vol. 13, No. 2. <http://ejbo.jyu.fi/>
- Amundsen, I. (1999), «Political Corruption: An Introduction to the Issues», Working Paper 99(7), Chr. Michelsen Institute, Bergen. <http://www.cmi.no/publications/1999/wp/wp19997-.pdf>. Accessed 25 Nov 2005.